

درآمدی بر یک نظریه نو

سیدعلی سیدی فرد

با مقدمه استاد محمدحسین ملک زاده

فهرست

مقدمه ناشر | ۱۱

مقدمه استاد محمدحسین ملک‌زاده | ۱۳

مقدمه نویسنده | ۱۷

فصل اول: مبادی بحث | ۲۱

۱. بیان مسئله | ۲۳

۲. روش پژوهش | ۲۷

۳. معرفی برخی مفاهیم اساسی | ۳۲

۱-۳. کل‌گرایی تبیینی و کل‌گرایی هستی‌شناختی | ۳۲

۲-۳. فردگرایی تبیینی، هستی‌شناختی و اعدادی | ۳۳

فصل دوم: مسئله هستی‌شناسی اجتماعی در جهان

اسلام | ۳۵

مقدمه | ۳۷

۱. خواجه نصیرالدین طوسی | ۳۸

۲. علامه طباطبایی | ۴۴

۱-۲. توضیح ادعا | ۴۵

۲-۲. استدلال | ۴۶

۱-۲-۲. شواهد تجربی | ۴۶

۲-۲-۲. شواهد قرآنی| ۴۷

۳. شهید مطهری و بسط نظریه علامه طباطبائی| ۴۸

۱-۳. توضیح ادعا| ۴۸

۲-۳. سازگاری میان اصالت جامعه و اصالت فرد| ۵۱

۱-۲-۳. راهکار اول: اصل فطرت| ۵۱

۲-۲-۳. راهکار دوم: اصل رابطه مستقیم میان درجه پیچیدگی یک مرکب

و استقلال اجزاء ضمن آن| ۵۳

۴. استاد جوادی آملی| ۵۶

۱-۴. توضیح ادعا| ۵۶

۲-۴. استدلال| ۵۸

۵. تقریرهای جدید از واقعیت داشتن جامعه| ۵۹

۱-۵. استدلال| ۵۹

۲-۵. نقد و بررسی استدلال| ۶۲

۱-۲-۵. نقد تفسیر اول؛ عدم قیام صدوری ادراکات به نفس| ۶۲

اشکال اول؛ عدم تبیین ویژگی عمومیت فرهنگ| ۶۳

اشکال دوم؛ عدم تبیین ویژگی تمایزبخشی فرهنگ| ۶۵

اشکال سوم؛ عدم امکان ارزش-داوری میان فرهنگ‌ها| ۶۶

۲-۲-۵. نقد تفسیر دوم؛ قیام صدوری ادراکات به نفس| ۶۷

۲-۳-۵. جمع‌بندی نقدها| ۶۷

۶. شهید محمد باقر صدر| ۶۹

مقدمه| ۶۹

۱-۶. توضیح ادعا| ۷۰

۲-۶. استدلال| ۷۰

۷. استاد مصباح یزدی| ۷۲

۱-۷. نقد استدلال‌های عقلی طرفداران کل‌گرایی هستی‌شناختی| ۷۳

۱-۱-۷. استدلال اول؛ وحدت دانش‌ها و گرایش‌های افراد در یک اجتماع

انسانی| ۷۳

۱-۲-۷. استدلال دوم؛ عدم آگاهی نسبت به امور اجتماعی| ۷۴

۱-۳-۷. استدلال سوم؛ الزام‌آوری امور اجتماعی| ۷۵

- ۱-۷. استدلال چهارم؛ مقاومت‌پذیری امور اجتماعی|۷۵
۲. نقد استدلال‌های قرآنی طرفداران کل‌گرایی هستی‌شناختی|۷۵

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مطالب فصل|۷۷

فصل سوم: مسئله هستی‌شناسی اجتماعی در جهان

غرب|۷۹

۱. عصر روشنگری و ظهور امر اجتماعی|۸۱
۲. نظریه‌پردازان اجتماعی کلاسیک|۸۳
 - ۱-۲. دورکیم و مفهوم واقعیت اجتماعی|۸۳
 - ۲-۲. کارل مارکس و مسئله زیربنا|۸۶
 - ۳-۲. گئورگ زیمل و فرهنگ عینی|۸۸
 - ۴-۲. ماکس وبر و کنش اجتماعی|۹۰
۳. نظریه‌پردازان اجتماعی معاصر|۹۱
 - ۱-۳. پدیدارشناسی اجتماعی|۹۲
 - ۲-۳. کنش متقابل نمادین و مفهوم دیگری تعمیم‌یافته|۹۵
 - ۳-۳. کارکردگرایی|۹۹
 - ۴-۳. ساختارگرایی|۱۰۱
 - ۱-۳-۴. جریان متأثر از دورکیم|۱۰۱
 - ۲-۳-۴. جریان متأثر از زبان‌شناسی سوسور|۱۰۲
 - ۵-۳. پیر بوردیو و مفهوم عادت‌واره|۱۰۸
 - ۶-۳. آنتونی گیدنز و نظریه ساخت‌یابی|۱۱۲
۴. پیشرفت‌های نظری اخیر در حوزه فلسفه تحلیلی|۱۱۵
 - ۱-۴. مفاهیم «ابتناء» و «تقلیل» در متافیزیک بین سطحی|۱۱۵
 - ۱-۴-۱. مفهوم ابتناء|۱۱۵
 - ۱-۴-۲. رابطه تقلیل|۱۱۷
 - ۲-۴. تایلر برج و توسعه نظریه برون‌گرایی در ناحیه محتوای ذهنی|۱۱۹
 - ۱-۲-۴. برون‌گرایی در ناحیه محتوای ذهنی|۱۱۹
 - ۲-۲-۴. آزمایش فکری تایلر برج|۱۲۳
 - ۳-۲-۴. لوازم دیدگاه برج در حوزه هستی‌شناسی اجتماعی|۱۲۴

- ۳-۴. جان سرل و آینده واقعیت‌های نهادی|۱۲۵
 ۱-۳-۴. ذهن و حالات التفاتی پیشا‌زبانی|۱۲۶
 ۲-۳-۴. پیدایش زبان|۱۲۹
 ۳-۳-۴. واقعیت‌های نهادی|۱۳۰
 ۴-۳-۴. قواعد قوام‌بخش، توان‌های بایایی و کارکردهای وضعی|۱۳۳
 ۵-۳-۴. خلاصه نظریه سرل|۱۳۵
 جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مطالب فصل|۱۳۶

فصل چهارم: نظریه مختار|۱۴۱

- مقدمه|۱۴۲
 ۱. عناوین بین‌الذهانی و گزاره‌های هنجاری|۱۴۳
 ۲. زمینه‌ای بودن عناوین و تمثیل شباهت خانوادگی|۱۴۵
 ۳. قانون تقارن شدید|۱۴۷
 ۴. تقارن شدید و امور اجتماعی|۱۵۰
 ۵. مسئله سطوح دلالت و معنای امر اجتماعی|۱۵۲
 ۱-۵. دلالت تصویری یا دلالت لغوی|۱۵۲
 ۲-۵. دلالت تصدیقیه اولی یا اراده استعمالیه|۱۵۳
 ۳-۵. دلالت تصدیقیه ثانیه یا اراده جدیه|۱۵۴
 ۶. امور اجتماعی و اراده جدیه|۱۵۶
 ۷. لایه‌های الزام در امور اجتماعی|۱۵۹
 ۱-۷. الزام دلالت‌شناختی|۱۵۹
 ۲-۷. الزام روان‌شناختی|۱۵۹
 ۸. شکنندگی الزام‌های اجتماعی|۱۶۱
 ۹. اقامه استدلال در دفاع از نظریه مختار|۱۶۳
 ۱-۹. تبیین شواهد اقامه شده از سوی کل‌گرایان|۱۶۳
 ۱-۱-۹. استقلال هستی‌شناختی امور اجتماعی نسبت به افراد|۱۶۳
 ۲-۱-۹. الزام‌آوری امور اجتماعی|۱۶۴
 ۳-۱-۹. استدلال بر مبنای مقاومت‌پذیری امور اجتماعی|۱۶۵

- ۲-۹. وجه بهتر بودن تبیین ارائه شده نسبت به تبیین کل‌گرایان | ۱۶۶
۳-۹. وجه بهترین بودن تبیین فردگرایانه حاضر، نسبت به نظریات فردگرایانه دیگر | ۱۶۷

۱۰. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری | ۱۶۸

۱۱. پاسخ به برخی انتقادات محتمل | ۱۷۰

- ۱-۱۱. تفاوت نظریه تقارن شدید با نظریه شرطی شدن | ۱۷۰
۲-۱۱. پرسش در باب اجزاء تشکیل‌دهنده امر اجتماعی | ۱۷۲
۳-۱۱. تفاوت نظریه تقارن شدید و نظریه اعتباریات | ۱۷۴

کتاب‌نامه | ۱۷۷

مقدمه ناشر

حل مشکلات و مسائل اجتماعی، مسبوق به شناخت درست این مسائل است. راهکارهایی که مبتنی بر شناخت صحیحی از مسائل اجتماعی نباشند، نه تنها در حل این مسائل مشمرو کارآمد نیستند، بلکه گاهی وضعیت را پیچیده‌تر و حادث‌تر می‌کنند. همچنین به دلیل پیچیدگی بسیار جوامع کنونی، از جمله جامعه خود ما، شناخت اجتماعی نیز به امری پیچیده و دشوار بدل شده است. به همین دلیل، در مواجهه با مسائل اجتماعی نمی‌توان به ارتکازات شخصی و یا چند تجربه محدود اکتفاء کرد و براساس آن‌ها به ارائه راهکار پرداخت. در چنین وضعیتی، استفاده از یک روش‌شناسی دقیق و منسجم ضرورت می‌یابد تا در مقام شناخت وضعیت اجتماعی، راهنمای پژوهش‌گر باشد. اما مشکل به همین جا ختم نمی‌شود؛ چرا که دیدگاه‌های مختلف روش‌شناختی مبتنی بر چارچوب‌های نظری متفاوتی هستند. این مسئله به وضوح در تفاوت روش‌های کیفی و کمی قابل مشاهده است. هرچند برخی به تفکیک روش‌های کیفی از روش‌های کمی نگاهی صرفاً عمل‌گرایانه دارند، اما با نگاه دقیق‌تری می‌توان دریافت که مبانی نظری موجود در پس این دو دسته از دیدگاه‌های روش‌شناختی متفاوت‌اند.

یکی از مبانی نظری اصلی و اساسی نهفته در پس دیدگاه‌های روش‌شناختی، موضع آن‌ها در قبال مسئله هستی‌شناختی «امراجتماعی» است. اگر علوم اجتماعی معطوف به شناخت امر اجتماعی هستند، ضروری است که تکلیف خود را در باب ماهیت موضوع پژوهش خود روشن کنند. تلقی دانشمندان از موضوع پژوهش خود در نحوه شناخت آن‌ها نسبت به آن اثرگذار است. به همین دلیل، بحث از هستی‌شناسی اجتماعی را نباید بحثی منقطع از واقعیت‌های علوم اجتماعی دانست؛ بلکه به

عکس، چنین بحثی لوازم گسترده‌ای در حوزه شناخت اجتماعی و به طور خاص‌تر در روش‌شناسی مورد قبول یک پژوهش‌گر دارد.

کتاب پیش‌رو که توسط نویسنده محترم آقای سید علی سیدی‌فرد به رشته تحریر درآمده، کوششی در جهت بررسی مسئله هستی‌شناسی اجتماعی است. این کتاب پس از شرح و توضیح مفاهیم اصلی، ابتدا به شرح و توضیح دیدگاه‌ها و آراء اندیشمندان مسلمان در این حوزه می‌پردازد؛ سپس برخی از دیدگاه‌های اصلی و محوری در جهان غرب را بررسی می‌کند و سرانجام می‌کوشد پاسخی ایجابی در رابطه با مسئله هستی‌شناسی اجتماعی ارائه کند.

این پژوهش از آثار مکتوب معاونت علمی مرکز تحقیقات بسیج دانشگاه امام صادق (ع) می‌باشد و به نوبه خود گوشه‌ای از فعالیت‌های این مرکز را در راستای تحول در علوم انسانی منعکس می‌سازد. این مرکز در تلاش است با انتشار آثار متناسب با مخاطبان حوزوی و دانشگاهی، به ویژه دانشجویان در حوزه مباحث علوم انسانی، علوم اجتماعی و فرهنگی اعم از نظری و کاربردی گامی در راستای اعتلای اندیشه ناب اسلامی بردارد و در این راستا از دیدگاه‌های مخاطبان ارجمند درباره این اثر و نیز پیشنهادهای سازنده آنان درباره موضوعات یاد شده به گرمی استقبال می‌نماید. امید می‌رود که پژوهش حاضر، در کنار سایر پژوهش‌های مرکز تحقیقات بسیج دانشگاه امام صادق (ع) به بهبود وضعیت علمی کشور کمک نماید.

در پایان لازم است ضمن تشکر از نویسندگان محترم بابت نگارش این اثر با ارزش، از همسنگران معاونت علمی این مرکز تحقیقاتی که با شعار «علوم انسانی اسلامی، از اندیشه تا زندگی»، و با تلاشی مجدانه، سعی در تحقق این شعار دارند، صمیمانه قدردانی و تشکر نماییم.

والحمد لله أولاً و آخراً

معاونت علمی

مرکز تحقیقات بسیج دانشگاه امام صادق (ع)

مقدمه استاد محمد حسین ملک زاده

بسم الله الرحمن الرحيم وإياه نستعين
الحمد لله الذي علم بالقلم، علم الإنسان ما لم يعلم
والصلاة والسلام على دالّ الأئمة على الخير والرشاد وهو النبي الأكرم
وأهل بيته الهداة إلى الطريق الأقوم

از خدا که پنهان نیست از شما چه پنهان، به شدت درگیر درس و بحث، بلکه مستغرق در اشتغالات علمی بودم که نور چشم عزیزم، دانش ور خوش قریحه، جناب آقای سید علی سیدی فرد که در نهان خویش بهاری برای شکفتن دارد، اثر خامه خود با نام «هستی شناسی اجتماعی» را در اختیارم نهاد تا به فرض مُحال! در صورت یافتن مجال، توزّقی کنم. البته در جلسه ای اختصاصی توضیحاتی را نیز به صورت شفاهی برایم بیان کرد و تا حدودی فضای اثر را برایم تشریح نمود.

اما این بنده کوچک خدانه تنها به توزّق و تصفّحی از سرقتن و تذوّق بسنده نکرد بلکه با کمال میل و رغبت و با اشتیاق فراوان، زمان شایسته ای را برای مطالعه این کتاب در نظر گرفته، برگ برگ آن را با تأمل خواندم و حقیقتاً حظّ وافری بردم؛ و چرا محظوظ نگردم، حال آن که می بینم پژوهنده ای در عنفوان جوانی، این چنین استوار، پای در میدان یکی از جدّی ترین بحث های علمی گزاریده، به خوبی آن را شکافته و بررسیده است.

بدون تردید این امر، گذشته از ارزش و اهمیت ذاتی، می تواند به شکل عام، هر چه بیشتر مشعل امید به آتیه ای تابناک برای میهن اسلامی و وطن توحیدی مان در

ساحت نظریه‌پردازی و تولید علم را در دل و جان انسان شعله‌ور سازد، و به شکل خاص، نویدبخش آفرینش آثاری بزرگ و شکوهمند به وسیله نویسنده کتاب پیش رویتان در آینده‌ای نه چندان دور باشد؛ *إن شاء الله تعالی*.

از جمله نکات در خور اشارت در این اثر، نقد متین و قابل اعتنایی است که نسبت به دیدگاه تازه یکی از نویسندگان کنونی در زمینه «اثبات واقعیت داشتن جامعه با تکیه بر تعدادی از اصول فلسفی در حکمت متعالیه و از جمله اصل اتحاد علم و عالم و معلوم و نیز اصل سعی بودن کلی» ارائه می‌گردد.

همچنین بررسی و نقد آراء و ادله کل‌گرایان ماضی و معاصر و سیری اجمالی و احیاناً انتقادی در اندیشه و انتظار بنیادگزاران مستقیم علم جامعه‌شناسی و نظریه‌پردازان اجتماعی کلاسیک و شماری دیگر از ثوری‌پردازان اجتماعی در مغرب‌زمین و دانشمندانی که به بحث از هستی‌شناسی اجتماعی پرداخته‌اند، بخش‌های دیگری از پژوهش حاضر را به خود اختصاص می‌دهد.

یکی دیگر از نکات شایسته توجه و تمجید در این کتاب آن است که این اثر به عکس برخی از نوشته‌ها که عمدتاً تخریب می‌کنند تا تأسیس، نقد و نفی نظرگاه‌های رقیب، جنبه ایجابی و تأسیسی‌اش را تفنید و یا حتی تضعیف نکرده و تحت الشعاع قرار نداده است.

افزون بر این، حتی نقد مدعیات و استدلال‌ات کل‌گرایان سبب نمی‌شود که نویسنده صرفاً به رأی و گفته یکی از فردگرایان و یا تلفیقی از اقوال و دیدگاه‌های تعدادی از اعلام و فحولشان دل خوش داشته، اکتفا نماید، بلکه پژوهشگر محترم پا را از این فراتر نهاده، با خلاقیتی تحسین‌برانگیز به نظریه‌پردازی در این پهنه می‌پردازد و نظریه خاص خویش را با تبیینی مناسب بنامی نه‌د.

البته روشن است که این نظریه در بن‌مایه با وام‌گیری از نظریه «قرن‌اکید» سامان یافته است؛ اما اگر طرح و تنقیح نظریه قرن‌اکید در بحث وضع از مباحث الفاظ دانش سترگ اصول‌الفقه یکی از نوآوری‌های چشمگیر نابغه کم‌مانند جهان اسلام، اندیشمند شهید آیت‌الله سید محمد باقر صدر است، بدون تردید بهره‌گیری از این

نظریه در بحث فلسفی - اجتماعی حاضر که مبتنی بر فهم دقیق و حتی هضم نظریه مذکور و سپس تعمیم کاربرد، کارکرد و افاده آن در عرصه های علمی دیگر است نیز خود یک اقدام نوآورانه و جسورانه در قلمرو نظریه پردازی علمی به شمار می آید.

گرچه اینجانب پژوهش حاضر را به غایت ستودنی می دانم و بر این باورم که تولید چنین آثاری و حتی جسارت در پرداختن به بحثی این گونه که به هدف افق گشایی در سپهر دانش به سامان می رسند از ارزش بسیار والا و حتی فراتر از وصف و تقدیری برخوردارند اما به هیچ روی، انجام این پژوهش و تألیف این کتاب را برای پژوهشگر محترم و سایر پژوهشگران و دانشوران علاقمند به این مبحث، پایان راه نمی بینم چرا که بی شک و بی هیچ مبالغه، این بحث هنوز ابعاد بیشتری برای کاویدن و ظرفیت های افزون تری برای درخشش و بالیدن دارد، کما این که چه بسا پاره ای از پی آوردها و پی آمدهای روش شناختی این نظریه در جهت شناخت و تحلیل پدیده های اجتماعی، سبک های مختلف زندگی و نیز معرفت یابی نسبت به جوامع گوناگون بشری، به تحدید و توضیح دقیق تر و گسترده تری نیازمند باشد.

در پایان از خداوند بزرگ و متان برای همگان، به ویژه نویسنده گرامی توفیقات روزافزون در مسیر پاسداشت حق و حقیقت و خدمت به دانش و دانشیان را مسألت می نمایم.

والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

کم ترین دعاگو یان

محمد حسین ملک زاده